

Türkiye’de Siyasi İktidarların Değişimine Bağlı Olarak Orta Öğretim(Lise) Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Padişahı İmajı: II. Abdülhamit Örneği¹

DOI: 10.26466/opus.392046

*

Eray Alaca*

*Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Giresun/Türkiye
E-Posta: eray.alaca@giresun.edu.tr ORCID: [0000-0002-4886-4700](https://orcid.org/0000-0002-4886-4700)

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar gelinen süreçte ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan II. Abdülhamit imajını analiz etmektir. Doküman inceleme ve tarama yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada belirlenen dönemleri temsil eden ortaöğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitapları, araştırma problemi noktasında veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen ve Tebliğler Dergisi ile duyurulan ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan metinler doküman incelemesinden sonra ve betimsel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerden hareketle, ortaöğretim tarih ders kitaplarında II. Abdülhamit sunumu değerlendirilmiştir. Dönemin mevcut siyasi iradesinin benimsediği dünya görüşünün yansımalarına paralel olarak, birbirinden zıt anlayışı temsil eden siyasi iradelerin, farklı dünya görüşlerinin iktidara gelmesi ile II. Abdülhamit imajına yönelik yazımda, günümüze gelindikçe değişim olduğu görülmüştür. Ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki II. Abdülhamit imajına yönelik sunumlar Atatürk ve Atatürk sonrası dönemde olumsuz ve sert ifadeler içermektedir. Bu sunum özellikle 1975 yılında Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetleri sonrasında ve son dönem ortaöğretim tarih ders kitaplarında değişikliklere uğramıştır. II. Abdülhamit'e yönelik olumsuzluk yatabilecek ifadelerle yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, İmaj, Padişah, Tarih Ders Kitapları.

¹ 31 Mayıs - 3 Haziran 2016 tarihleri arasında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde düzenlenen III. International Eurasian Educational Research Congress (International EJER Congress 2016)'te sözlü bildiri olarak sunulan araştırmanın geliştirilmiş halidir.

Depending on the Change of Political Powers in Turkey Secondary School History Textbooks Ottoman Padishahs Image: Case of Abdul Hamid II

*

Abstract

In the current research, the Abdul Hamid II image in secondary school history textbooks was examined in the period that from establishment of the Republic of Turkey to present. Documentary method was used as research design. In this context, history textbooks taught in secondary schools which selected above mentioned criterions was used as data collection method. Narratives in history textbooks adopted by the Ministry of National Education and announced by the Journal Announcements were carried out document analysis and descriptive analysis. With reference to data obtained from history textbooks, presentation of the Abdul Hamid II was evaluated. In line with the political opinions and different political views come to power, historiography for Abdul Hamid II image was varied over time. Presentations of Abdul Hamid II image in history textbooks have negative and harsh statements in the period Ataturk and after Ataturk. This presentation has changed especially amended in 1975 after the Nationalist Fronts (NF) Governments and recent secondary school history textbooks. These history textbooks has not included negative statements for Abdul Hamid II.

Keywords: Abdul Hamid II, Image, Padishahs, History Textbooks.

Giriş

Türkiye’de tarih eğitimi, dönemin siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmelerine paralel olarak şekillenmiş, toplumu dönüştürmede bir araç işlevi görmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus-devlet oluşturma anlayışı kapsamında tarih anlayışı köklerini Orta Asya’da arayan Türk Tarih Tezi şeklinde oluşmuştur. İlerleyen dönemde tarih yazımında Antik Yunan medeniyetine atıfla Hümanist bir tarih anlayışı ve son olarak Türk-İslam Sentezi anlayışı oluşmuştur (Yıldırım, 2016). Ulus-devlet oluşturma çabaları beraberinde bir öteki oluşturmayı da zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi cumhuriyetin ötekisi olarak kurgulanmıştır. Ancak bu durum II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de tek parti iktidarının sona ermesi ile değişim geçirmiştir.

1950’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) karşıtı liberal politikalarla iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ve sonrasındaki hükümetler döneminde de eğitim üzerindeki yönlendirmeler devam etmiş, hükümet politikaları eğitime yansımıştır (Güler, 2004). Bu durum özellikle tarih anlayışında kendini göstermiştir. Yakın dönem Türk tarihi üzerinden kendine meşru bir zemin bulmaya çalışan CHP karşıtı iktidarlar, ideolojik mücadeleyi Osmanlı Tarihi özelinde padişahlar ile ilgili imajlar ekseninde şekillendirmiştir

Cumhuriyet dönemi tarih yazımında son dönem Osmanlı padişahları arasında en tartışmalı sima olarak, 1876-1909 yılları arasında padişahlık ve hilafet makamında bulunan II. Abdülhamit öne çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun en kaotik döneminde tahta çıkan II. Abdülhamit, batıda ve doğuda çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Avrupalı devletler karşısında denge siyaseti izlerken, doğuda da İslam birliği siyaseti izlemiştir. İmparatorluk içerisinde ise devlet otoritesini dolayısı ile de kendi otoritesini tesis etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda II. Abdülhamit döneminde siyasetten ekonomiye, ordudan eğitime kadar birçok alanda yaşanan olumlu veya olumsuz gelişmeler tarihçiler ve siyasetçiler için bitmez tükenmez bir kaynak olmuştur.

Türkiye’deki tarih yazımında, II. Abdülhamit’e olumlu bir imaj kazandırılmak istenildiğinde “Ulu Hakan”, olumsuz bir imaj kazandırılmak istenildiğinde ise “Kızıl Sultan” nitelendirmeleri yapılmıştır (Alkan, 2006; Gün-

gör, 2006; Ortaylı, 2002). Aynı şekilde II. Abdülhamit İslam birliğini sağlama düşüncesinden dolayı “İslamcı”, imparatorluk içerisinde uyguladığı “istibdat” yönetiminden dolayı da “müstebit” olarak nitelendirilmiştir (Alkan, 2013; Georgeon, 2012; Koloğlu, 1987; Üçok, 1962). Bu nitelendirmelerden hareketle özellikle erken cumhuriyet döneminde yeni rejim yanlısı çevrelerce olumsuz, muhafazakâr çevrelerce olumlu bir imaja sahip olan II. Abdülhamit, siyasi alanda olduğu gibi ortaöğretim tarih ders kitaplarında da bir mücadele alanı olmuştur.

Amaç

Bu araştırmada 1923-2017 yılları arasında öğrenimde olan ortaöğretim tarih ders kitaplarında günümüze gelindikçe II. Abdülhamit’e yönelik sunumdaki değişimi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Tarama modeli olan bu araştırmada, veri toplama ve veri analizi yöntemi olarak doküman analizi ve betimsel analiz kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda doğrudan gözlem ve görüşme imkanı olmadığında çalışmanın problemi ile ilişkili yazılı ve görsel materyaller çalışmada kullanılır. Dolayısıyla doküman analizi/incelemesi tek başına bir model olabilmektedir (Karasar, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmada dönemin dokümanları olan orta öğretim tarih ders kitaplarındaki II. Abdülhamit ile ilgili oluşturulan imaj betimlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de siyasi iktidarın değişimi sonucunda, eğitim ve öğretim anlayışındaki değişimler görebilmek için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından öğrenime alınan 1923-2017 yılları arasında en uzun süre öğrenimde olan ortaöğretim tarih ders kitaplarından veriler elde edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları 1923-2017 yılları arasında öğrenimde olan ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki II. Abdülhamit imajına yönelik alt başlıklar oluşturularak elde edilmiştir. Bu alt başlıklar tarih ders kitaplarının öğre-

nime alındığı ve öğrenimden kaldırıldığı yıllar esas alınarak oluşturulmuştur. Tarih ders kitaplarından, orijinalliği korunarak yapılan alıntılar yorumlanmıştır.

1923-1931 Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında her alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalma uygulamalar devam etmiştir (Şanal, 2017). Bir geçiş süreci olan bu dönemde mevcut imkânlarında kısıtlı olmasına bağlı olarak Meşrutiyet döneminin ikinci evresinde iki yazar tarafından yazılan tarih ders kitapları cumhuriyetin ilk yıllarında okutulmuştur. Bunlardan biri bilimsel Türk tarihçiliğinin ilk önemli isimlerinden olan Ali Reşad tarafından yazılan “Umumi Tarih” ve “Asr-ı Hazır Tarihi”dir (Ertürk, 2000). Diğeri ise Ahmet Hamit ve Mustafa Muhsin tarafından yazılan “Türkiye Tarihi”dir.

Reşad ile Hamit ve Muhsin tarafından yazılan tarih ders kitaplarında II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesini sağlayan İttihat ve Terakki Partisi’nin etkisi görülmektedir. Reşad tarafından yazılan “Tarihi Umumi” ve “Asr-ı Hazır Tarihi” adlı kitaplarda II. Abdülhamit’in idare tarzı İstibdat olarak tanımlanırken, vesveleri ve vehimleri nedeni ile kurduğu hafiyelik teşkilatı ve Meclis-i Mebusan’ı kapatması eleştirilmiş, devlet ve milletin bu yüzden zararlara uğradığından söz edilmiştir (1926, s. 229-230). Öte yandan Reşad, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni hürriyet ve meşrutiyet yönetimini kurmak için çalışan bir şekilde konumlandırmıştır (1925, s. 391-394). Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin II. Abdülhamit’i tahttan indirmelerinin bir gereklilik olduğu, Osmanlı/Türk modernleşmesinin ve demokratikleşmesinin önünü açtığı yönünde bir algı oluşturulmuştur.

Bu dönemin bir diğer tarih ders kitabının yazarları olan Hamit ve Muhsin ise “Türkiye Tarihi” adlı kitapta II. Abdülhamit’in yönetimini “hilafet nüfuzu”, “muhafız alayları” ve hafiyelik üzerine inşa ettiğini belirttikten sonra saltanatı süresince hilafet unvanına ve dini nüfuza önem vermesinden hareketle hilafet kurumuna eleştiriler yöneltmişlerdir. Özellikle II. Abdülhamit’in halkın cahil ve mutaassıp kısmını güldürme unvanlarıyla ken-

disine bağladığını vurgulayarak II. Abdülhamit'in şahsında hilafet kurumunun da gereksizliğine, kullandığı unvanların gülünçlüğüne dair ifadeler kullanmışlardır (1930, s. 685). Böylece ilerleyen bölümlerde Hamit ve Muhsin (1930, s. 748-749) cumhuriyet döneminden söz ederken "Halifeliğin İlgası" kısmında 3 Mart 1924 yılında halifeliğin kaldırılmasının da gerekli olduğuna dair söyleme zemin hazırlamışlardır.

1931-1942 Dönemi

Türk Tarih Tezi'nin egemen olduğu bu dönemde tarih ders kitapları Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC) tarafından oluşturulan bir komisyona yazdırılmıştır (YazıcıveYıldırım, 2018). Başta Afet (İnan) Hanım, Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey, Yusuf (Akçura) Bey olmak üzere dönemin önemli bilim insanlarından oluşan komisyon 606 sayfalık "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir eser hazırlamıştır. Mustafa Kemal (Atatürk)'in derli toplu bir milli tarihin yazılmasını istediği bu esere bakıldığında Osmanlı tarihine elli sayfa, diğer Türk devletlerine ve uygarlıklarına ise iki yüz sayfa ayrıldığı görülmektedir (Uzunçarşılı, 2011; Ersanlı, 2015). Her ne kadar Osmanlı tarihine sayfa sayısı olarak az yer ayrılmış olsa da eserde yer yer Osmanlı tarihine, özellikle Osmanlı tarihinin altın çağına, dair milli övünç olarak sunulan ifadeler de görülmektedir (Elban, 2015). Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme dönemi padişahlarına yönelik söylemlerde herhangi bir olumsuz ifadeye yer verilmezken, XVII. Yüzyılı ifade eden duraklama döneminden itibaren padişahlara yönelik söylem olumsuz bir havaya dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ise II. Abdülhamit'e yönelik söylem oldukça olumsuzlaşmış ve sertleşmiştir.

Liseler için hazırlanan "Tarih III Yeni ve Yakın Zamanlar" adlı tarih ders kitabında "Abdülhamit devrinin keyfi, muvaffakiyetsiz, şerefsiz ve sıkıcı idaresi osmanlı müslümanlarının bir kısım genç münevverlerini, muhalefete sevk etmiştir." (TTTC, 1931, s. 140) ifadelerinde görüldüğü üzere II. Abdülhamit dönemi "keyfi", "muvaffakiyetsiz", "şerefsiz" ve "sıkıcı" bir idare olarak sunulmuştur. Bu yaklaşımla II. Abdülhamit'e karşı oluşan muhalefette meşru bir zemine oturtulmuştur. Kitabın ilerleyen kısımlarında ise (TTTC, 1931, s. 146) "Abdülhamit, islamı birleştirmek hulyasına dalmış olduğundan siyasi değil edebi ve ilmi sahalarda bile türklükten ve türkçülükten

bahsedenlere buğzederdi; türk tarihine, türk lisaniyatına ait bahislerin bile yazılıp neşrolunmasını mennetmişti.” İfadeleri ile II. Abdülhamit’in “Türk” ten, “Türklük” ten ve “Türkçülük” ten söz edenlerden nefret ettiğinden “Türk tarihine, Türk diline ait bahislerin bile yayınlanmasına izin vermediğinden” söz edilerek “Türklük” ile olan ilişkisi sorgulanmıştır. Böylece Türk Tarih Tezi çerçevesinde gelişen Türk ve Türklük kavramları öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla dönemin tarih yazımına göre Osmanlı İmparatorluğu’nda İslamiyetin etkisi ile benimsenen ümmetçi anlayış beraberinde Türk kimliğinin geri planda kalmasına sebep olmuştur.

1942-1952 Dönemi

Atatürk sonrası dönemin ilk tarih ders kitaplarından olan “Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi” adlı lise tarih ders kitabında II. Abdülhamit’e yönelik olumsuz ifadelere devam edilmiştir. Bu dönem II. Abdülhamit ile özdeşleşen “İstibdat” dönemi uygulamaları ekseninde verilmiştir. Özellikle ülke genelinde basına getirilen sansür, söz, yazı ve toplanma hürriyetinin ortadan kalkmasına ve toplumun ruh halindeki sarsıntıya yer verilmiştir.

Abdülhamid, Yıldız sarayından imparatorluğu idare etti. Kendisine bağlı ve sözlerini harfi harfine yürüten insanlar kullandı. Memlekette söz, yazı ve toplanma hürriyeti namına hiçbir şey kalmadı. Matbuata sansür kondu. Geniş ölçüde bir hafiye teşkilatı ile hükümdarın boşuna gitmeyen şekilde hareket edenler zindanlara atıldı veya imparatorluğun Yemen, Fizan gibi uzak yerlerine sürüldü. Osmanlı cemiyeti, korku, haksızlık, kin ve iftira içinde buhranlı anlar yaşadı (Mansel, Baysun ve Karal, 1942, s. 172).

1952 yılına kadar öğrenimde kalan bu tarih ders kitabının sonraki baskılarında da herhangi bir değişikliğe gidilmeden II. Abdülhamit’e ve dönemine yönelik olumsuz söylemlere devam edilmiştir.

Abdülhamid, Avrupa devletlerinin hoşuna gitmek için onlara memlekette her türlü çalışma sahaları açtı. Avrupa sermayesi ile imparatorluğun birçok yerlerinde tren yolları ve rıhtımlar yapılmaya, bankalar, şirketler kurulmaya başlandı. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa malları içinde açık bir Pazar yeri oldu. Milli sanayi bunlarla boy ölçüşemedi, ezildi. Abdülhamid devrinden önce Abdülmecid ve Abdülaziz zamanlarında Avrupadan bol bol faizle borç para alınmış fakat bu paralar saray inşasına, lüks hayata ve kısmen orduya sarf edildiği

için iktisat kalkınması olamamıştı; devlet borçlarını ödeyecek gelir bulamayınca Avrupalarının baskısı üzerine, ecnebilere bir “Duyunu Umumiye” meclisi kurulmuş ve bu meclis bir takım gelir kaynaklarına el koyarak borçların faizlerini buradan ödemeğe başlamıştı. Bu suretle Abdülhamid II devrinde, Osmanlı Devleti yabancıların siyaset, iktisat ,maliye ve ticaret alanlarında her türlü müdahalelerine uğradı ve bu sebepten de çok zayıfladı (Mansel ve diğerleri, 1942, s. 172-173).

Görüldüğü üzere dönemin tarih yazımı II. Abdülhamit ötekileştirmesi üzerine inşa edilmiştir. Döneminde lüks yaşam, saray hayatı ve son olarak Avrupa’dan yüksek faiz ile alınan borçların ödenememesi üzerine alacaklı devletlerin imparatorluğun gelir kaynaklarına el koyması bahisleri ile imparatorluğun ekonomik ve siyasi güç kaybının müsebbibi olarak II. Abdülhamit gösterilmiştir.

1952-1976 Dönemi

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti(DP) döneminde tarih ders kitapları da yeni yazarlara yazdırılmıştır. Emin Oktay ve Niyazi Akşit tarafından yazılan tarih ders kitapları cumhuriyet tarihinin en uzun süre öğrenimde kalan tarih ders kitapları olmuştur (Alaca, 2015). Bu dönem yazarlarında II. Abdülhamit’ e yönelik sunumda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Erken cumhuriyet dönemi yazımı devam etmiştir. Hatta bazı konularda II. Abdülhamit’e yönelik olumsuz söylem daha ileri boyutlara taşınmıştır. Oktay tarafından yazılan tarih ders kitabında II. Abdülhamit’e yönelik “Kızıl Sultan” nitelendirmesi yapılmıştır.

II. Abdülhamit’in İstibdat yönetimi ile ilgili olarak Akşit, imparatorlukta tam anlamı ile otoriter bir yönetim kurulduğuna dair olumsuz ifadeler içeren bir sunum gerçekleştirmiştir.

II. Abdülhamit, otuz üç yıllık saltanatı zamanında memleketi istibdat usulleriyle yönetmiştir. Gayet vehimli bir hükümdardı. Hal’edilmekten korkuyordu. Geniş bir hafiye örgütü kurarak şüphelendiği kimseleri zindanlara attı veya Yemen ve Fizan gibi uzak illere sürdü. Bu zamanda halk büyük bir korku içinde yaşıyordu. Söz ve yazı hürriyeti diye bir şey kalmamıştı. Üç kişi bir yerde toplanamazdı. Basına sansür konmuştu. Okullar da sıkı bir kontrol altına alınmıştı. Osmanlı tarihinden başka tarih okutulması yasak edilmişti. Kendisi Beşiktaş’ta Yıldız Sarayında oturur, etrafında muhafız olarak bir tümen asker bulunurdu.

Çevreden kuş uçmazdı. II. Abdülhamit zamanında bazı faydalı işler de görüldü. Birçok askeri ve sivil okul açıldı. Darülfünun yeniden kuruldu. Adliyede ve orduda ıslahat yapıldı. Bir Mecelle (Medeni Kanun) hazırlandı. Yeni bir askerlik örgütü meydana getirildi (Akşit, 1970, s. 241; 1975, s. 241).

Akşit’in bu sunumuna yakın bir sunum sergileyen Oktay daha çok II. Abdülhamit’i İstibdada yönelten nedenler üzerinde durmuştur. İstibdat dönemi uygulamalarına yönelik daha fazla ayrıntıya yer vermiştir. II. Abdülhamit’in istibdat yönetiminde oluşan güvensizlik ortamında otoriter anlayışın egemenliğinden söz ederken, Akşit’inde söz ettiği gibi, eğitim alanında yaşanan olumlu gelişmelerden de söz etmiştir.

II. Abdülhamit esasen vesveseli ve korkak bir padişahtı. Sultan Aziz’in üç ay sonra da V. Murat’ın Yeni Osmanlılar tarafından arka arkaya padişahlıktan indirilmeleri onu büsbütün korkak ve vehimli bir hale getirmişti. Hele Ayastefanos antlaşmasından biraz sonra Sultan Murat’ı tekrar padişah yapmak isteyen Ali Suavi’nin Çırağan Sarayına yürümesi, onu daha çok vesveseli ve korkak yaptı. Bu olaydan sonra herkesten şüphe etmeye ve kendisine suikast yapılacağından korkmaya başladı. Bundan dolayı Dolmabahçe Sarayını terk ederek Yıldız’a çekildi. Devlet işlerini de Babiâli’den alarak saraya nakletti. Kanunu Esasi’yi resmen kaldırmadı, fakat ona hiç uymadı. Hükümetin başına kendi beğendiği ve güvendiği adamları atayarak devlet ve memleketi istediği gibi yönetmeye başladı. Yıldız sarayının etrafını büyük bir duvarla çevirtti. Bunun arkasına kışlalar yaptırarak kendisini sıkı bir kordon altına aldırdı. Hassa alaylarını Türk olmayan Müslümanlardan seçti...Bu olaydan sonra Abdülhamit’in istibdadı daha çok arttı. Hürriyet ve meşrutiyet düşmanı oldu. Kendisini herhangi bir suikastten kurtarmak için memlekette geniş bir hafiye örgütü kurarak bunlarla milleti sıkı bir kontrol altına aldı. Hafiyelerin verdikleri jurnallara dayanarak meşrutiyet ve hürriyet için çalışanları hapisanelere, zindanlara attırdı, ya da memleketin Fizan, Yemen, Irak, Suriye ve Doğu Anadolu gibi uzak yerlerine sürdürdü. Okulları da sıkı kontrol altına aldı. Osmanlı tarihinden başka bütün tarihlerin okutulmasını yasakladı. Milli ve vatanî roman ve tiyatroların yayınlanmasını yasak ettirdi. Bu kadar kötü koşullar ve tam bir istibdat altında bulunan memlekette, Abdülhamit, maliye, adliye alanlarında bazı ıslahat yaptırdı. Bir Mecelle (o devrin Medeni Kanun’u) hazırlattı. Memleketin birçok yerlerinde askerî ve sivil okullar açtırdı. Yeni bir ordu örgütü yaptırdı. Fakat donanmayı tüm ihmal etti (Oktay, 1970, s. 273-275; 1975, s. 273-275).

Oktay, II. Abdülhamit dönemini çoğunlukla İstibdat yönetiminin ege-men olduğu bir dönem olarak ele almıştır. Özellikle dış politikada yaşa-nan güç kaybı neticesinde artan toprak kayıplarından II. Abdülhamit'in yönetimini sorumlu tutmuştur. Hiçbir şeye karışmayan, mevcut durumu kabullenen, herhangi bir tepki vermekten çekinen bir padişah imajı çiz-miştir.

Berlin kongresinden sonra Osmanlı İmparatorluğu, II. Abdülhamit'in koyu istibdadına girdi. 30 yıl süren bu süre içinde Osmanlı Devleti içte istibdat yö-netiminin acılarını çekti. Dışta ise koca bir imparatorluğun yavaş yavaş da-ğıldığını gördü. Abdülhamit, Avrupa devletleriyle herhangi bir siyasal sorun çıkarmamak, memleketi yeni bir savaşa sokmamak için, onların yaptıkları bütün haksız tecavüzlere göz yumdu ve kendi zamanında imparatorluktan koparılan parçalara birer olupbitti gözüyle bakarak, ses çıkarmadı. Bu suretle Osmanlı İmparatorluğundan 30 yılda pek büyük ülkeler elden çıktı (Oktay, 1970, s. 255; 1975, s. 255).

Akşit, II. Abdülhamit döneminde yaşanan ekonomik sorunların kay-nağını kendisinden önceki padişahlar- Abdülmecit ve Abdülaziz- döne-minde ekonomi yönetiminde yapılan yanlış uygulamalara dayandırmış-tır. II. Abdülhamit'in harcamalar konusunda müsrif olmadığını, ekono-mik sorunların önceki dönemlerden artarak geldiğini söylemekle beraber baskıcı ve sert tutumu ile yönetimdeki başarısızlığının tepki ile karşılan-dığına da yer vermiştir.

II. Abdülhamit, kendinden önceki padişahlar kadar müsrif değildi. Fakat sa-vaşlar, daha önce alınan borç paraların faizleri, Avrupa mallarının bol mik-tarda memlekete sokulması, imparatorluğun mali durumunu tamamen sars-muş, memurların aylıkları verilemez hale gelmişti. II. Abdülhamit'in bu müs-tebit ve başarısız yönetimine karşı her tarafta şiddetli bir muhalefet uyandı. Nihayet Makedonya' da hazırlanan askeri hareket, İkinci Meşrutiyetin ilanına sebep oldu (Akşit, 1970, s. 241-242; 1975, s. 241-242).

Sonraki bölümlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik durumun-dan söz eden Akşit (1970, s. 246; 1975, s. 246) "II. Abdülhamit zamanında borç para alınmadı. Bu padişah fazla müsrif değildi. Fakat maliye o kadar bozul-muştu ki borçların faizleri dahi ödenemiyordu. Bunun üzerine Avrupa devletleri

alacaklarını kurtarmak için Osmanlı Devletine Düyun-u Umumiye (Genel borçlar) idaresini kurdurdular.” ifadeleri ile II. Abdülhamit’in kendisinden önceki padişahlar gibi müsrif olmadığına tekrar vurgu yapmış, ödenemeyen borçların nedeni olarak önceki padişahları göstermiştir.

Bu dönemin bir diğer yazarı, tarihi konulara yaklaşımı ve anlatımı noktasında Akşit ile benzerlik gösteren Oktay da aynı ifadelere yer vermiştir. II. Abdülhamit’in padişah olduğunda, Osmanlı maliyesinin daha önceki dönemde aldığı borçları ödeyemediğini, bunun üzerine alacaklı devletlerin kurduğu Düyun-u Umumiye idaresini kabullenmek zorunda kaldığından söz etmiştir.

Abdülhamit, padişah olduğu zaman devlet, Avrupalılardan aldığı paraların taksitlerini ve faizlerini bile veremeyecek bir hale gelmişti. Osmanlı maliyesinin iflâsı demek olan bu halden devletten alacağı olan Avrupalılar telâşa düştüler. Abdülhamit bunlardan kurulacak olan bir yönetimin devletten alacaklarını kendilerinin tahsil etmelerine razı oldu. Bu suretle memleketimizde, devlet içinde bir devlet demek olan Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) adlı yeni bir yönetim kuruldu (Oktay, 1970, s. 281; 1975, s. 281).

Genel olarak bakıldığında Akşit ve Oktay, II. Abdülhamit’e yönelik aynı söylemi kullanmışlardır. Bu durum dönemin tarih yazımından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar Atatürk sonrası dönemde Türk Tarih Tezi yazımı korunarak Hümanist tarih yazımından söz edilse de konu Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminin yazımı olduğunda ötekileştirme aynı şekilde kalmıştır.

1976-1978 Dönemi

12 Mart 1971 yılında TSK’nin komuta kademesinin dönemin cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a muhtıra vermesi üzerine Süleyman Demirel’in başbakanlıktan istifası ile kısa süreli koalisyonlar dönemi başlamıştır. 1975 yılında yapılan seçimlerde siyasi partiler yine tek başına hükümet kuracak çoğunluğa erişemeyince Türk siyasi hayatında Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetleri adı ile anılacak olan Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP), Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP), Alparslan Türkeş liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Turhan Feyzioğlu liderliğindeki Cumhuriyetçi Güven Partisi

(CGP) koalisyonu kurulmuştur (Alaca, 2015; Bilgili, 2014). Milliyetçi-muhafazakâr bir yapıya sahip olan bu koalisyon döneminde Türk-İslam Sentezi anlayışı egemen olmuştur.

Bu dönemde ülkede yaşanan sorunların kaynağının eğitimdeki bozulmalardan ve yanlışlıklardan kaynaklandığından hareketle milliyetçi-muhafazakâr, Türk-İslam Sentezi anlayışına sahip bir gençlik hedeflenmiştir. Eğitim ve öğretim ile ilgili çalışmalar kapsamında genel olarak ders kitapları özelde ise tarih ders kitapları daha çok Aydınlar Ocağı referanslı Türk-İslam Sentezi anlayışını benimsemiş veya sempati duymuş kişilere yazdırılmıştır. Ancak toplumun bazı kesimleri tarafından yazdırılan bu ders kitaplarına laikliğe ve Atatürkçü düşünce sistemine aykırı olduğu, Türkiye'yi bilimsel ve düşünsel olarak geriye götüreceği düşüncesi ile ciddi eleştiriler getirilmiştir (Türk Dil Kurumu, 1976).

Lise birinci ve ikinci sınıf tarih ders kitapları Aydınlar Ocağı'nın kurucusu ve başkanı olan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ile Altan Deliorman'a, lise üçüncü sınıf tarih ders kitabı ise Yılmaz Öztuna'ya yazdırılmıştır. Lise birinci ve ikinci sınıf tarih ders kitapları daha çok Orta Asya Türk tarihi ve Türk-İslam devletleri tarihi merkeze alınarak hazırlanırken, lise üçüncü sınıf tarih ders kitabı da Osmanlı Tarihi merkezli olarak hazırlanmıştır. Milliyetçi kimliği ile bilinen Öztuna, söz konusu kitabında Osmanlı Tarihini romantik bir yaklaşımla vermiştir.

Öztuna, Avrupalı devletlerin II. Abdülhamit'e yönelik "Kızıl Sultan" adlandırmasının nedenleri üzerinde durmuş (1976, s. 190; 1977, s. 158) "II. Abdülhamid'in Ermeniler'e sert tedbirler almaya mecbur kalması neticesinde Avrupa'da kendisine <<Kızıl Sultan>> unvânı verilmiş, bu unvan sonra da Türkiye'de bu padişah muhaliflerince de zamanımıza kadar kullanılmıştır" ifadelerine yer vermiştir. Böylece Öztuna dönemin siyasi ortamı içerisinde II. Abdülhamit'e yönelik "Kızıl Sultan" nitelendirmesinin Türkiye'de hâlâ muhalif kesimler tarafından kullanıldığını belirterek, II. Abdülhamit'i tarihi bir kişilik olmanın ötesine geçirecek, zaten var olan siyasi bir çatışmayı da ortaöğretim tarih ders kitaplarına taşımıştır.

Öztuna'nın, tarihçi kişiliğinin yanı sıra siyasi bir kişiliğinin olması ve dönemin siyasi ortamını iyi okuyabilmesi özelliği yazmış olduğu "Tarih III" adlı ders kitabına da yansımıştır. 1970'li yıllarda Türk diplomatları hedef alarak silahlı ve bombalı suikastlar yapan Ermeni terör örgütü "ASALA"ya yer vermiş, "Ermeni Meselesi"nin kökenini II. Abdülhamit

dönemine kadar götürmüştür. Bu kapsamda II. Abdülhamit’e yönelik “Kızıl Sultan” nitelendirmesinin Ermenilere ait olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan Öztuna, tarih ders kitaplarında bir ilki gerçekleştirerek kitabında “Ermeni Meselesi” adlı bir okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçasında Kürtleri ayrı bir etnik unsur olarak vermiş, II. Abdülhamit’in Ermenilere karşı Kürtleri kullanmak suretiyle Ermeni saldırılarını önlemesinden ve bu kapsamda bir Türk-Kürt ittifakından söz etmiştir (Öztuna, 1976, s. 196). Bu yönü ile Öztuna, dönemin siyasi ortamında Türkler ile Kürtleri olası dış saldırılarda ortak hareket eder şekilde sunmuştur.

Öztuna, II. Abdülhamit’e atfedilen istibdat yönetimi konusunda ise oldukça yumuşak bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. II. Abdülhamit’e ve yönetimine karşı yapılan eleştirilerin tarihi gerçeklere aykırı olduğunu iddia etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan demokrasi hareketlerini ise o dönemde ve günümüzde meşruti monarşi ile yönetilen Avrupa devletleri ile karşılaştırarak vermiştir.

Gerçi bu yıllarda demokrasi yalnız birkaç devletin tatbik ettiği bir rejimdi (Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, İsviçre, Holanda, Belçika, İsveç, Norveç, Danimarka). Diğer devletlerde meclisler varsa da, yönetim gerçekte parlamenter değildi. Mesela 1918’e kadar Almanya’da meclislerin bütün üyeleri aleyhte rey verseler, hükûmeti düşüremezlerdi; devleti kayzer (imparator) ile onun seçtiği şansölye (federal başbakan) ortaklaşa yönetirlerdi. Bu durumu bilmeden veya bilmezlikten gelerek Sultân Hamîd rejimi hakkında müfrit tenkitlerde bulunmak, tarihi gerçeklere aykırı olur...23 Temmuz 1908’de bu suretle II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. <<Meşrutiyet>>, <<taçlı demokrasi>> demektir. Bugün İngiltere, Belçika, Holanda, İsveç, Norveç, Danimarka, Lüksemburg, Japonya vs.’de olduğu gibi. Ancak rejimin değişmesi, imparatorluğu kurtaramayacak, bilakis batıracaktır. II. Abdülhamid’in dış politikada müstesna bir dehâ olması, devletlerin dengesiyle 30 yıl boyunca en mâhir şekilde oynayabilmesi ve kıl payı denge farklarıyla imparatorluğu büyük tehlikelerden koruyabilmesi, yeni rejimin beceremeyeceği işler arasındadır...Sultan Hamid’in karanlık, fakat kansız istibdadından sonra Türkiye, bir kaç ay rahat nefes almıştır. Ama daha 1908 yılı dolmadan karanlık bulutlar çökmüş, imparatorluk bir siyasi idamlar, sürgünler, siyasi suikastler ülkesi haline gelmiştir. Çok büyük milli felaketler, sırf beceriksizlikler, cehaletler ve sabit fikirler yüzünden, imparatorluğun üzerine çökmekte gecikmeyecektir (Öztuna, 1976, s. 192-193; 1977, s. 161-162).

Öztuna'ya göre II. Abdülhamit'in istibdat dönemi karanlık bir dönem olmasına rağmen, kan akmamıştır. Ancak II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile yaşanan rahatlatma çok kısa sürmüş, beklenen refah ortamı ise oluşmamıştır. Bu durumun yaşanmasından ise II. Abdülhamit'i tahttan indirenlere – İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerini - sorumlu tutmuştur. Öztuna öyle bir dönem tasvir etmiştir ki II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile ülke tamamen felakete sürüklenmiştir. Öyle bir sıkıntılı durum oluşmuştur ki, II. Abdülhamit'in ölümünü (1976, s. 208) "*II. Abdülhamid'in cenaze merasimi muhteşem oldu. Artık kendisini takdir etmeye ve anlamaya başlayan İttihatçı liderler katıldığı gibi, halk, harbin en acı günlerinde, devrinde huzur, refah ve sulh içindeki yaşadığı eski hükümdârın ardından samimi gözyaşları döktü. 10 yılda ortam, bu derecede değişmişti.*" şeklinde vermiştir. İlerleyen bölümlerde Öztuna, II. Abdülhamit döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünü vurgulamaya çalışmıştır. Ekonomik sorunların kaynağını II. Abdülhamit öncesindeki padişahlara, Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde alınan dış borçlara bağlamıştır. Ancak II. Abdülhamit'in ekonomi politikası ile dış borcun büyük kısmının ödendiğini de savunmuştur (Öztuna, 1976, s. 310; 1977, s. 277).

1978-1993 Dönemi

1978 yılında MC. Hükümetleri dönemi sona ermiştir. Yerine gelen Ecevit hükümeti döneminde, MC. Hükümetleri ile özdeşleşen tarih ders kitapları öğrenimden kaldırılmış yerine Emin Oktay ve Niyazi Akşit tarafından yazılan tarih ders kitapları herhangi bir değişikliğe uğramadan tekrar öğrenime alınmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında yeni ders kitaplarının yazımının uzun sürmesi üzerine öğrenimde kalmıştır. Böylece tarih ders kitaplarında II. Abdülhamit'e yönelik söylem 1976 yılından önceki söyleme geri dönmüştür.

1993-2002 Dönemi

1976 yılında başlayan tarih ders kitaplarındaki Türk-İslam Sentezi anlayışı MC Hükümeti'nin sona ermesi ve askeri müdahale dönemi ile bir süreliğine kesintiye uğramışsa da 1991 yılından itibaren tekrar tarih ders kitaplarında yer almaya başlamıştır. II. Abdülhamit'e yönelik söylemde yumu-

şatılmıştır. II. Abdülhamit’in Kanun-i Esasi’nin verdiği yetki ile parlamentoyu kapatıp I. Meşrutiyeti sonlandırması sonrasında II. Meşrutiyete kadar geçen süre “*Böylece, Birinci Meşrutiyet sona erdi(1878). Bundan sonra II. Abdülhamit, ülkeyi, Meşrutiyetin ikinci kez ilanı(1908) na kadar mutlakiyetle yönetmiştir*” (Kopraman, Yediyıldız, Ercan, Ergenç, Genç, İzgi, Önsoy, 2000, s. 67) şeklinde verilmiş, II. Abdülhamit’ in “İstibdat” yönetimi yerini “mutlakiyet” yönetimi söylemine bırakmıştır.

2002-2017

Bu dönem tarih ders kitaplarında, II. Abdülhamit’e yönelik söylemde yumuşama devam etmiştir. İstibdat yönetiminden söz edilmeyerek, “*II. Abdülhamid bu gelişmeler üzerine 14 Şubat 1878’de Kanun-i Esasi’nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak meclisi süresiz tatil etti. II. Abdülhamid, bundan sonra 1908’ de meşrutiyetin ikinci kez ilanına kadar otuz yıl ülkeyi meclis olmadan yönetti*” (Cazgır, Yavuz ve Ceyhun, 2006, s. 126) ifadelerine yer verilmiştir. Eğitim ve öğretim konusunda ise II. Abdülhamit döneminin ülke genelinde modern eğitim kurumlarının yayıldığı bir dönem olduğundan söz edilmiştir (Cazgır ve diğerleri, 2006, s. 206)

2009-2016 yılları arasında öğrenimde olan “Ortaöğretim Tarih 10” adlı ders kitabında “*Böylece Kanunuesasi yürürlükten kaldırıldı (14 Şubat 1878). Bu durum Osmanlı Devleti’nde demokratik hayatı kesintiye uğratmıştır*” (Cazgır, Genç, Çelik, Genç ve Türedi, 2010, s. 175) ifadeleri ile “İstibdat” yönetiminden yine söz edilmemiştir. Söz konusu tarih ders kitabında bazı Osmanlı padişahları ile ilgili olarak Türk Tarih Kurumu’nun (TTK) internet sayfası olan “www.ttk.gov.tr” adresinden bir alıntı yapılmıştır. Son dönem Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamit’in hayatına dair bilgilerde aynı şekilde bir alıntı ile verilmiştir.

Babası tarafından özel ilgi gösterilen II. Abdülhamit, kültür derslerinin yanında müzik dersleri de aldı ve piyano çalmayı öğrendi. Hayırsever ve cömert bir insan olan II. Abdülhamit, sıradan bir vatandaş gibi yaşardı. Yunan seferi sırasında, kendisine hazineye yeterli para bulunmadığı söylenince atalarından kalma şahsi servetinden masrafları karşılamıştı. Boş vakitlerini marangozhane geçirir, harika eşyalar yapar, bunları sattırır ve parasını fakire fukaraya dağıttırır. Ata binme, yüzme, atıcılık gibi merakları vardı. Yıldız Sarayı’nın

bahçesinde çeşitli cins hayvanlar ve nadide kuşlardan oluşan bir hayvanat bahçesi meydana getirmişti. Sedef ve fildişi kakma, oyma ve süsleme işlerinde becerikli ve iyi bir hattattı. Ayrıca nadide eserlerden oluşan 10 bin ciltlik kütüphanesi vardı. Her öğle yemeğinden sonra kütüphanesini düzenli olarak ziyaret ederdi. Eğitime çok önem vermiş ve döneminde ilk, orta ve yüksek öğrenim kurumları, Güzel Sanatlar Akademisi, Kız meslek, Ziraat ve Ticaret meslek okulları, Darüşşafaka, Dilsiz ve Körler okullarını yaptırmıştı (Cazgır ve diğerleri, 2010, s. 174).

Görüldüğü üzere II. Abdülhamit siyasi bir kişilik olmanın ötesinde hayırsever, cömert, kitaplara düşkün, eğitim ve öğretim alanında çalışmalarla öne çıkarılmıştır.

Son dönemde öğrenime alınan ortaöğretim tarih ders kitaplarında da II. Abdülhamit'e yönelik olumlu imaj devam etmiştir. Geçmiş dönem ders kitaplarında olduğu gibi istibdat yönetiminden söz edilmemiştir. Onun yerine *"Bu tartışmalar üzerine II. Abdülhamit Kanun-ı Esasi'ye dayanarak 14 Şubat 1878'de Mebusan Meclisini kapatıp Anayasa'yı askıya aldı. Böylece Birinci Meşrutiyet sona ermiş oldu"* (Tüysüz, 2017, s. 174) şeklinde sade ifadeler kullanılmıştır. Aynı ders kitabında II. Abdülhamit, İslamcılık akımının başta gelen temsilcisi olarak verilmiştir. İslam birliğini sağlama düşüncesi kapsamında dünyadaki bütün Müslümanları Osmanlı yönetimi altında toplamaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için halife unvanını kullanmıştır (Tüysüz, 2017, s. 183).

Sonuç

1923-2017 arası dönemde öğrenimde olan tarih ders kitaplarında genel padişah imajı içerisinde günümüzde de tartışma konusu olan II. Abdülhamit özelinde siyasi iktidarların değişimi ile padişah imajında değişimler yaşandığı görülmüştür. Erken cumhuriyet döneminde yeni rejimin ötekisi genelde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi özelde ise II. Abdülhamit olmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre 1923-1976 yılına kadar ortaöğretim tarih ders kitaplarında II. Abdülhamit imajı özü korunarak az veya çok aynı şekilde verilmiştir. II. Abdülhamit, istibdat yönetimi, müstebit kişiliği, vesveseli ve korkak, halifelik makamına ve dini nüfuza önem veren, gibi nitelendirmelerle hep olumsuz bir imaj içerisinde verilmiştir. Bunun temel

nedeni cumhuriyetin kuruluş dinamikleri olan Türklük ve laiklik eksenli bir tarih yazımının benimsenmiş olmasıdır.

1976 yılı ders kitapları özellikle de tarih ders kitapları için bir dönem noktası olmuştur. 1970 yılından itibaren yükselen Türk-İslam Sentezi anlayışının 1975 yılında Milliyetçi Cephe(MC) Hükümetleri ile iktidara gelmesi sonucunda eğitim ve öğretim faaliyetleri de değişime uğramıştır. Yeni yazdırılan tarih ders kitapları Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine yönelik söylem noktasında eski tarih ders kitaplarının zıddı yaklaşım sergilemiştir. II. Abdülhamit’e yönelik imajda da aynı şekilde bir değişim yaşanmıştır. Yazdırılan tarih ders kitabında II. Abdülhamit döneminde yaşanan sorunlar kendisinden önceki padişahlar döneminden kaynaklı olarak verilmiştir. II. Abdülhamit’in padişah olduğu dönemde yapabileceği pek bir şey kalmamıştır. Ama buna rağmen yine de imparatorluğu kurtarmak için çaba sarf etmiş ancak başarı elde edememiştir.

1976 yılından itibaren II. Abdülhamit’e yönelik başlayan olumsuz imajdan olumlu imaja doğru evrilme 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahale sonrasında da artarak devam etmiştir. II. Abdülhamit yönetimi istibdat yönetimi olarak anılmamış, kısa ve sade geçişler yapılmıştır. II. Abdülhamit’in İslam birliğini sağlama gayreti erken cumhuriyet döneminde pek dikkate alınmayıp, daha çok iç politikaya yönelik bir söylem olarak değerlendirilirken, günümüze gelindiğinde batı emperyalizmine karşı mücadelenin ve Osmanlı İmparatorluğu’nun tekrar güçlenmesi için benimsenen bir düşünce olarak sunulmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

**Depending on the Change of Political Powers in
Turkey Secondary School History Textbooks Otto-
man Padishahs Image: Case of Abdul Hamid II**

*

Eray Alaca
Giresun University

Introduction

History education in Turkey has been shaped in parallel with the political, social, and economic developments of the period and has been used as a tool to transform the society. In the early republican period, history education involved Turkish history thesis looking for its roots in Central Asia within the scope of nation-state building efforts. In the following period, a humanist history understanding was adopted with reference to Ancient Greek civilization. Finally, Turkish Islamic synthesis was created (Yıldırım, 2016). Nation-state building efforts required the creation of other. Within this scope, the late period of Ottoman Empire was addressed as the other during early republican period. This situation lasted until the fall of one-party government after the World War II.

Manipulations on education continued and government policies were reflected on education during the Democratic Party(DP) which came to the power with liberal policies against Republican People's Party (RPP) in 1950 and the period thereafter (Güler, 2004). This situation manifested itself especially in history understanding. Anti-RPP governments trying to find themselves legitimate grounds have shaped the ideological struggle through the Ottoman sultans' images.

Ruling the empire and being the caliphate between 1876 and 1909, Abdul Hamid II is one of the most controversial Ottoman sultans in the early republican period historiography. Ascending to the throne in the most chaotic period of Ottoman Empire, Abdul Hamid II faced with a variety of problems both in West and East. While following a balanced policy for European countries, he adopted a policy on Islamic Union in the East. Within the empire, he tried to establish his authority. Within this scope, positive or negative changes in politics, economy, military, and many other fields in Abdul Hamid II period have become an endless source for historians and politicians.

In Turkish historiography, Abdul Hamid II was called as “Almighty Khan” when he was wanted to be dignified, while he was called as “Red Sultan” when he was tried to be given an adverse image (Alkan, 2006; Ortaylı, 2002; Güngör, 2006). Similarly, he was called as an “Islamist” due to his idea to establish Islamic union and a “tyrant” due to his oppression within the empire (Alkan, 2013; Georgeon, 2012; Koloğlu, 1987; Üçok, 1962). Having an adverse image for pro-regimes and a positive image for conservatives during the early republican period with reference to these characterizations, Abdul Hamid II has become a field for struggle in high school history textbooks as well as politics.

Purpose

The purpose of this study was to reveal the change in the perceptions of Abdul Hamid II presented in high school history textbooks from 1923 to 2017.

Method

In this screening study, document analysis and descriptive analysis were used as the data collection and analysis techniques. In qualitative studies, written and visual materials are used when the observation and interview aren’t possible. Therefore, document analysis/review can be used as the sole model (Karasar, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2016). In the study, image

regarding the Abdul Hamid II in high school history textbooks was tried to be described. Within this scope, data were collected from high school history textbooks that were certified by Ministry of National Education and used for long periods between 1923 and 2017 in order to determine the changes in education and instruction as a result of government changes in Turkey.

Findings

The findings were presented under subtitles involving images regarding Abdul Hamid II in high school history textbooks used from 1923 to 2017. Under these subtitles, direct quotations from high school history textbooks were presented and interpreted.

Conclusion

During the period from 1923 to 2017, the image regarding Abdul Hamid II in high school history textbooks was observed to change after government changes. In the early republican period, the other of new regime was the later period of Ottoman Empire in general and Abdul Hamid II specifically.

According to the results, during the period from 1923 to 1976, the image of Abdul Hamid II was presented in a more or less same manner. He was presented within a bad image by using definitions such as oppression rule, tyrant personality, distrustful and coward, and attaching importance to caliphate and religious influence. The main cause of this situation was the adoption of a historiography based on Turkism and secularism which are the foundation dynamics of the republic.

1976 textbooks became a milestone especially for history textbooks. As a result of 1975 Nationalist Front (NF) governments with a Turkish-Islamic synthesis rising since 1970, education and instruction activities underwent a change. Recent history textbooks approached the late era of Ottoman period in a contrast way with the former textbooks. The same process was carried out about the image of Abdul Hamid II. In textbooks, the problems

encountered during the Abdul Hamid II period were expressed as sourcing from the previous sultans. According to them, Abdul Hamid II had nothing to do during his period. Still, he put great effort to save the empire but was unable to do so.

The transformation from adverse image to positive image starting from 1976 continued after the military intervention on 12 September 1980. The rule of Abdul Hamid II wasn’t called as oppression rule, and simple and short transitions were made. In the early republican period, the efforts to ensure Islamic union wasn’t paid enough importance and regarded as a discourse towards the internal policy. However, today, it is presented as an idea which had been adopted for the struggle with Imperialism and resurgence of Ottoman Empire.

Kaynakça / References

- Akşit, N.(1979). *Tarih III yeni ve yakın çağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N.(1975). *Tarih III yeni ve yakınçağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N.(1970). *Tarih III yeni ve yakınçağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akşit, N.(1951). *Tarih III yeni ve yakınçağlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alaca, E.(2017). Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(4), 988-1007.
- Alaca, E.(2015). *Türkiye’de siyasi iktidar değişiklikleri ve tarih ders kitaplarında Osmanlı algısı(1970-1980)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ali Reşad(1926). *Tarih-i umumi*. İstanbul: Kanaat Kitabhanesi
- Ali Reşad(1925). *Asr-ı hazır tarihi*. İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.
- Alkan, M.Ö. (2013). *II. Meşrutiyet’te resmi ideoloji, resmi tarih ve eğitim*. (2. Baskı). (Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek). *Türkiye’de Tarihyazımı* kitabının içinde, s.221-336. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Alkan, N.(2006). *Avrupa karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı imajı*. İstanbul: Selis Kitaplar.

- Bilgili, A.S.(2014). Eğitim programlarımızda Türk-İslâm sentezi meselesi (1980-2000 yılları arasındaki tartışmalara bir projeksiyon). *Kafkas Üniversitesi e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Cazgır, V., Yavuz, S., Ceyhun, N.(2006). *Lise tarih 2*. İstanbul: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Cazgır, V., Genç, İ., Çelik, M., Genç, C., Türedi, N.(2010). *Ortaöğretim tarih 10*. İstanbul: Devlet Kitapları.
- Elban, M.(2015). *Tarih ders kitaplarında milli kimlik ile ilişkili görsellerin incelenmesi: (1930-2014)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ersanlı B.(2015). *İktidar ve tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertürk, B. E.(2000). Ali Reşat bibliyografyası denemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(9-10), 205-227.
- Georgeon, F.(2012). *Sultan Abdülhamid*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Güler, A.(2004). *Türk eğitim politikalarının tarihsel süreci*. Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Güngör, E. (2006). *Tarihte Türkler*. 12. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hamit ve Muhsin(1930). *Türkiye tarihi*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- Karasar, N.(2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koloğlu, O.(1987). *Abdülhamit gerçeği*. İstanbul: Gür Yayınları.
- Koprman, K.Y., Yediyıldız, B., Ercan, H. Y., Ergenç, Ö., Genç, R., İzgi, Ö., Önsoy, R.(2000). *Tarih 2*, İstanbul: Devlet Kitapları.
- Mansel, A. M., Baysun, C., Karal, E. Z.(1942). *Yeni ve yakın çağlar tarihi*. Maarif Vekaleti Yayınları.
- Oktay, E.(1979). *Tarih lise: III*. Atlas Yayınevi.
- Oktay, E.(1975). *Tarih lise: III*. Atlas Yayınevi.
- Oktay, E.(1970). *Tarih lise: III*. Atlas Kitabevi.
- Ortaylı, İ.(2002). *Son universal imparatorluk ve II. Abdülhamid*. Genel Türk Tarihi. Cilt 7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztuna, Y.(1977). *Tarih III*. MEB.
- Öztuna, Y.(1976). *Tarih III*. MEB.
- Şanal, M.(2017). Eğitimin tarihsel temelleri. *Eğitim Bilimine Giriş* içinde, s. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu(TDK). *İsmler ders kitapları üzerine rapor*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti(TTTC).(1931). *Tarih III yeni ve yakın zamanlar*. Maarif Vekaleti Yayınları.
- Tüysüz, S.(2017). *Ortaöğretim tarih 10*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Üçok, C.(1962). *Siyasal tarih (1789-1950)*. Ankara: Ajans Türk Matbaası. 5.Baskı.
- Yazıcı, F. ve Yıldırım, T. (2018): History teaching as a nation-building tool in the early republican period in Turkey (1923–1938), *Paedagogica Historica*, DOI: 10.1080/00309230.2017.1423363
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Alaca, E. (2018). Türkiye’de siyasi iktidarların değişimine bağlı olarak orta öğretim(lise) tarih ders kitaplarında Osmanlı padişahi imaji: II. Abdülhamit örneği. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 555-577. DOI: 10.26466/opus.392046